

Има ли производни на истината?

Толя Стоицова

В доклада се обсъжда проблема за производните на истината - полуистина, пост-истина, неистина и т.н. Реалности ли са това или игра на думи? Дискутира се и защо отново и отново обсъждаме факторът "истината". Не е ли заради факта, че днес в обществото има дефицит на истината, както на индивидуално, така и на обществено равнище. Обсъжда се и ролята на истината в професията на журналиста и специалиста по ПР. Изказва се мнението, че на този етап на развитие на българското общество е необходимо неистината да бъде санкционирана, за да не причинява сериозни лични и обществени щети.

Започвам с дефиниране и ограничения в разбирането на истината.

Философското разбиране схваща истината като *субективна, обективна, относителна и абсолютна*. Субективната истина „принадлежи“ на всеки от нас. Защото тя включва не само факти, но и нашата лична преценка за тях, както и интерпретацията на фактите и свързаността им с други контексти. Нека подчертая отново и отново, повтарям го и в лекционните си часове със студентите, че субективно, не означава лошо, както често някой го интерпретира.

Обективната истина засяга само и единствено фактите – без всякаква интерпретация. Тръгнем ли да интерпретираме, навлизаме в обхвата на субективната истина. Моят пример за обективна истина е следният: Днес сме се събрали за участие в конференция, организирана от нашия департамент и в момента присъстват точно определен брой преподаватели и студенти. Единствено това е обективната истина. Какви са те – умни, красиви, вече събудени или още подремващи, това е субективната истина. Ако попитам

аудиторията, със сигурност ще получа различни отговори на изброените въпроси

Относителната истина за мен е същинското разбиране за истината. Първо, защото освен фактите, хората като мислещи същества веднага интерпретираме получената информация. Второ, защото истината е и културно обусловена. Или, в различните култури например, интерпретират едни и същия събития различно, не рядко и алтернативно. Любимият ми пример е свързан с тероризма – извършителите за едни култури са терористи, за други – са национални герои. Т.е., относителността предполага различни критерии за оценка. А критериите могат да бъдат твърде различни.

И накрая – нещо за *абсолютната истина*, която може да се свърже от една страна, с метафизиката, и от друга – с библията. В този контекст, абсолютната истина не представлява интерес за нашето обсъждане.

Сега да изясня какво се разбира под „производни“ на истината. Терминът произхожда от граматичното изучаване на езика. Производни на една дума или термин са думи с общ корен, които благодарение обикновено на представки, могат да придобият сходно, различно или противоположно значение. Например, от прилагателното *съзнателно*, могат да се образуват противоположни на него производни думи като *безсъзнателно*, *несъзнателно*, *подсъзнателно*. И дотук спирам с езиковите форми.

След езиковите форми обаче идва не по-малко, ако не и по-важното – смисловото значение на производните в определени контексти. И такъв е случаят с истината и нейните производни – полуистина, неистина, пост-истина, квази-истина и т.н.

Веднага бързам да изкажа ясно тезата си: Истината няма производни. Във всекидневен контекст тя е субективна и едновременно с това културно обусловена.

Ще кажа искрено, че ме притесняват всякакви думи с представка „полу“, които изразяват някаква степен. Например: полуготов студент за изпит, полуграмотен човек, полусигурен в себе си и т.н. Какво означава *полуистина*? Нека дам за пример Алвин Тофлър с прословутата си метафора „масажиране на съобщението“¹ от книгата му „Трусове във властта“. В една от тактиките за масажирание на съобщението, която изследователят нарича тактика на „димната завеса“, се използват проверени факти, които се смесват със слухове. Така съобщението звучи правдоподобно, но е невярно. В нашия случай, бихме го нарекли – неистинно. Следователно, можем да отхвърлим понятието полуистина, защото като цяло съобщението е неистинно.

В практиката много често се използват метафори. Използват се и в науката, но значително по-рядко като специално се обръща внимание на факта, че са метафори. За да подкрепя тезата си, ще дам примери.

Най-интересния за мен пример, на който попаднах в Интернет е четиво на тема „Полуистини за полухора“² от Халил Джубран. Ще цитирам началото и края на четивото:

„Не общувай с полувлюбени, не се сприятелявай с полуприятели, не чети от полударовити, не живей полуживот, нито умирай полусмърт, не избирай полурешение, не спирай на половината истина, не сънувай половин сън, не се вкопчвай в половин надежда... „

А ето и краят:

*„Половината - това си ти, когато не си ти... защото не си разбрал кой си ти. **Половината е да не знаеш кой си ти**“.* Последното изречение е удебелено (Bold). Не подценявам аудиторията. Затова ще оставя без коментар цитираното – авторът го е казал чудесно.

Иска ми се да цитирам и само една мисъл от родоначалника на психологическия роман – на австрийския писател Стефан Цвайг³: „Добра е само пълната истина. Полуистината не струва нищо.“

И хората на изобразителното изкуство имат отношение към истината и полуистината. Виктор Мъжлеков, художник, който определя собствения си стил на рисуване като астрален постреализъм⁴ е публикувал в уебстраницата си текст, озаглавен „Глупакът и истината“⁵. За съжаление, не е отбелязал откъде е взета тази притча. В нея се разказва как Глупака си купил Истина от пазара, ама тя се оказала много тежка. Жена му го нахокала като едва я донесъл до вкъщи и го накарала да я продаде. Ама никой не искал да я купи дори без пари, само за едно благодаря. По едно време се приближил един Умник, и след като дълго умували с Глупака, разрязали истината на две части. Получили се две полуистини, всяка от които по-лека и по-удобна за носене от цялата истина. Търговците по техния пример започнали и те да си майсторят полуистини. И да завърша с цитат от края на текста⁶:

„Там, където трябвало да се каже: „Вие сте подлец“ – казвали: „Имате труден характер“. Наглеца вече можели да нарекат пробивен човек, лъжеца – фантазьор. И даже вече нашия Глупак никой не ще нарече глупак. За него ще кажат: „Инакомислещ човек“. Ето така се реже Истината!“

Интересни са и визуалните изображения на полуистината. Ето едно от тях, според мен много привлекателно⁷:

Нека дам за пример и една журналистическа новина – „Етническият мир – митове, полуистини и парадокси“⁸ от юни 2017 г. Авторът Ивайло Ачев, главен редактор на Actualno.com, основава нализа си на две събития – сбиването край язовир „40-те извора“ до Асеновград и инцидента със семейството на заместник главния мюфтия Бирали Бирали. Цитирам думи на автора:

„Тези събития показаха само едно – във всяко едно отношение обществото в България страда от същите болести, от които страда цивилизованият свят. Една от тези болести е вярата в митове и полуистини...“⁹. Ачев смята, че принципът „Институциите трябва да работят без гражданите да трябва да излизат специално на протест“ е истина, докато „Отговорността е само на държавата“ е полуистина. А принципът „Информацията в медиите винаги трябва да е вярна“ е абсолютен мит.

В медиите съществуват и други разбирания на полуистината и истината, които засегнах в предишен свой доклад¹⁰ и затова няма да се спирам на тях. Искам само да посоча, че силно впечатление прави връзката между тези понятия и още едно – свободата на словото.

Наскоро в новините у нас намери място и друг феномен – фабрикуването на фалшиви новини (т. нар. fake news). За мен, фалшивите новини не се нуждаят от коментар, защото и той би бил фалшив. Единственото, което искам да подчертая в случая е, че и във фалшивите новини се оказва фигурират понятията *полуистини* и непроверени факти.

Добре е може би да се изясни какво се разбира под фалшиви новини. Ето едно възможно определение: „Фалшивите новини са новини, които са „изцяло измислени с цел да излъжат аудиторията“. Целта може да е увеличаване на посещаемостта на сайтове, гледаемостта или слушаемостта на телевизионно

или радиопредаване и съответно реализиране на печалба от реклама и други подобни¹¹.

Знаех, че фалшивите новини не са феномен на нашето съвремие. Но признавам – не знаех, че имат толкова дълга предистория и история, водеща началото си от 1 век пр.н.е, когато Октавиан Август провежда дезинформационна кампания срещу Марк Антоний. Като резултат от кампанията – Марк Антоний се самоубива. След появата на традиционните медии, фалшивите новини се разпространяват още повече¹².

Как да се разпознаят фалшивите, неистинни новини, е сериозен проблем. Затова, както традиционните медии, така и социалните мрежи се опитват да създадат условия и начини за разпознаване на фейк новините. Например, Нова телевизия ни предлага свой сайт, в който можем да проверим дали една новина е истина – nova.bg/proveri. Социалните мрежи Фейсбук¹³ и Гугъл¹⁴, една след друга през април 2017 г. обявиха, че предприемат специални мерки за откриване на фалшиви новини. Засега обаче заплахата от дезинформация остава актуална. И ни се налага да се справяме сами. А това означава да придобием висока компетентност в разчитане на новините, не просто да притежаваме медийна грамотност.

Пренебрегването на истината, засяга не само журналистическата дейност, но и разбира се работата на специалистите по ПР. Тази практика е относително нова за България, защото 25-30 г. не са малко за един човешки живот, но далеч не са много за институционализиране и изграждане на авторитет на една професия. И не става въпрос да се упрекуват ПР-специалистите, както не упреквам и журналистите. Става дума сериозно да се замислим. Защо образът на ПР професията в нашето общество не е положителен, или да го кажа по-мекко – не е изцяло положителен? Защо хората, които не разбират от ПР, доста масово смятат, че специалистите в тази област

създават неверни образи, замазват истината, след като нещо се провали? Не е ли дълг на ПР специалистите да се грижат и за собствения си професионален имидж, а не само за този на организации, събития или отделни хора? Защо все още битува понятието сред хората „Черен ПР“?

Дори и да звучи нравоучително, неистината е необходимо да се санкционира. Да се санкционира и то безапелационно. Преди истината да стане вътрешно убеждение, нещо като навик за отделния човек, независимо от професията му, изкривяването на истината или използването на неистина явно трябва да се санкционира. И защото съм оптимист, въпреки реалните проблеми с истината – на индивидуално и социално равнище, искам да завърша положително анализа си. Факторът „истина“ – това е темата на нашата конференция. Точно това искам и не само аз го искам. Истината да стане фактор – на развитието на личния ни живот, на развитието на професионалната ни кариера, на развитието на обществения живот у нас.

Вярвам, че макар и трудно – да, истината ще стане фактор на развитието ни!

Бележки

¹ Тофлър, Алвин. Трусове във властта. Народна култура, С., 304 с.

² <https://www.hera.bg/s.php?n=3845>

³ <https://afish.bg/readings/item/2120-stefan-tzvaig-poluistinata-ne-struva-nishto.html>

⁴ Астралният постреализъм е художествен стил, чието гравитационно поле е изследването на усещанията и възприятията.

⁵ <http://mazhlekov.com/society/fool-and-truth/>

⁶ Пак там

⁷

<https://www.google.bg/search?q=%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%83%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0&sa=N&tbm=isch&tbo=u&source=univ&ved=0ahUKEwiHnLnDzcLXAhVOYIAKHYNyB4Q4ChDsCQhe&biw=1440&bih=804>

⁸ https://www.actualno.com/viewpoint/etnicheskijat-mir-mitove-poluistini-i-paradoksi-news_620791.html

⁹ Пак там

¹⁰ Стоицова, Толя. За истината ..., а има ли полуистина? Доклад Пролетна конференция на Департамент „Масови комуникации“, 2017. <https://masscomm.nbu.bg/bg/nauchni-konferencii>

¹¹ Elle Hunt <https://www.theguardian.com/media/2016/dec/18/what-is-fake-news-pizzagate>

¹² <https://www.politico.com/magazine/story/2016/12/fake-news-history-long-violent-214535>

¹³ <https://www.24chasa.bg/novini/article/6159252>

¹⁴ <https://www.blog.google/products/search/fact-check-now-available-google-search-and-news-around-world/>